kodanikkond — 824 inimest — Tartust Venemaale, raskele ja karmile tulevikule vastu.

„Issanda ning emmanda
Ülli hallest igkiva
Venne-male minnen siin.
Oh! ma vaene Tarto liin!“ [1])

Kui Karl XII 1708. a. märtsis Smorgonist kagusihis teele läks, et Ukraina kaudu Venemaa südamesse tungida, pidas Peeter I seda käiku pettemanöövriks ja jäi endiselt rootslasi põhja poole ootama. Sellepärast laskis ta Tartu puhastamist jätkata. Kõik vähegi väärtuslikumad asjad — kirikukellad ja -lühtrid, katuseplekk uuelt raekojalt, Jaani kiriku orel, isegi paremad hauakivid — saadeti Venemaa poole teele. 12. VII. asuti linna süstemaatilisele hävitamisele. Linna kaitsemüürid lasti õhku, kirikud ja majad pandi põlema. Kui viimased Vene väed 17. VII. Pihkva sihis lahkusid, olid Tartu kesklinnast ainult suitsevad ahervarred järele jäänud. Eesti soost elanikud, kes osalt paigale jäid, leidsid osaliselt säilinud alevites peljupaiga. Ka maalt ruttas talupoegi kohale, et varemeist mahajäetud varasid otsida. 1708. a. sügisel käisid Rootsi väed ooberstleitnant v. Nierothi juhatusel viimast korda Tartu piirkonnas.

Poltava lahingu järel ei ähvardanud venelasi siin enam mingi hädaoht. 1710. a. langes Riia, Pärnu ja Tallinna kapituleerumisega terve Balti manner Vene võimu alla. Et aga Baltimaa oli Poola kuningale ja vabariigile lubatud, otsustas tsaar Peeter vähemalt selle idapoolsed osad Venemaaga ühendada ja eraldas sel otstarbel a. 1713 Tartumaa ühes praeguse Võrumaaga ja ühe Viljandimaa osaga muust Liivimaast eriliseks administratiivseks ühikuks, mida ta enam mingil tingimusel ei tahtnud käest ära anda. See maa-ala allutati Tallinna kindralkubernerile ja renditi selle valitsemine ning kasutamine 25 000 rubla eest aastas kohalikule rüütelkonnale, kes õiguse sai ka kõik ametnikud ja kohtunikud ise valida. Keskvalitsuse kohalikuks esindajaks määrati ooberst Ivan Vojeikov; viimane asus Tartu elama ja sai endale Tähtvere mõisa rendile. Senikui Tartus kohalik omavalitsus puudus, jäid ka linnas asuvad isikud rüütelkonna võimutsemise alla. Maanõunikud, kes valitsemisvõimu teostasid, asusid vaheldumisi ühe kuu kaupa Tartus, kus mõnikord ka kohalikud maapäevad oma istungeid pidasid. Kui Uusikaupungi rahuleping a. 1721 terve Liivimaa Venemaale andis, kaotas Tartumaa eraldamine oma esialgse mõtte. Seepärast ühendati maakond aja jooksul aastail 1723—1727 teiste Liivimaa osadega ja ühtlustati nendega administratiivsete korralduste poolest.

Vologdasse päralejõudnud Tartu kodanikud jaotati tsaari käsul kolmeks rühmaks, kellest üks kohale jäeti, teine Ustjugi ja kolmas Kaasanisse saadeti. Võõrsil säilitasid sakslased oma kogukondliku korralduse ja allusid oma endistele raehärradele. Nende elust on vähe teateid järele jäänud. Eeskätt valgustab nende elu-olu Kaasanisse saadetud ja seal surnud bürgermeistri Joh. Remmini päevaraamat. Suurem osa sõdurite kombel majutatud tartlasist saatis oma päevad äärmises viletsuses mööda. Neid aitasid kuidagi vee peal hoida Tallinnas, Riias, Moskvas ja mujal nende heaks korraldatud korjandused, millede jaotamisel tavaliselt tekkisid suured tülid ja hõõrumised. Ainult mõnel üksikul suuremate kapitalide omanikul õnnestus Venemaal paremale järjele tõusta.

1) Eesti soost kaasaeglase Käsu Hansu tuntud nutulaulust.

Tartu, lk. 100